

ZIGGURAT

De muzikale ontdekkingsreis van Theo Loevendie

Als kind had hij een kamer met een raam op het zuiden, zo vertelt componist en sopraansaxofonist Theo Loevendie op een cd die het Nederlands Blazers Ensemble met hem opnam. Dat was ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag. Vijf jaar later speurt Loevendie nog steeds culturele horizonten af met zijn nieuwe groep Ziggurat, waarin hij mensen uit verschillende muzikale windstreken verzameld heeft. Een mooie wending van een carrière die in Turkije begon, en via de jazz naar de gecomponeerde muziek liep. Met Ziggurat treedt hij op tijdens het Holland Festival in juni en de Gaudeamus Muziekweek in september.

Tekst: René van Peer Foto's: Finn Snaterse

Terwijl vijf muzikanten een enkele grondtoon aanhouden, blaast Raphaela Danksagmüller daar op haar duduk een bedachtzame melodie overheen. Het is een merkwaardige combinatie. Die ene toon wordt voortgebracht door een qanun (een getokkelde citer uit het Midden Oosten), een panfluit, een viola da gamba, een erhu (een Chinese tweesnarige viool) en een zangeres. De vijf vormen een zachte achtergrond voor het Armeense blaasinstrument, waarin weemoed van eeuwen lijkt te huizen - verstild en rond, en geregeld overslaand in een verstikte kelige toon. Soms verandert de grondtoon, zet een stap omhoog, dan weer omlaag. Tezamen creëren ze een magisch en delicaat wiegend web van klanken, dat veel te snel weer vervliegt.

Het is een van de nummers op het repertoire van Ziggurat. De muziek beweegt zich op een terrein dat zich niet gemakkelijk laat omschrijven. De melodieën van Danksagmüller maken een open indruk - al staan er noten op papier, ze lijken toch behoorlijk wat vrijheid te hebben in de weg die ze aflegt. De instrumenten komen uit verschillende tradities. Aziatische culturen van ver en nabij zijn er nadrukkelijk in vertegenwoordigd, maar ook de westerse muziek van voor de Barok. Sterk uiteenlopende elementen komen hier bij elkaar, en toch klinkt het resultaat in de verste verte niet naar wereldmuziek. Het is eerder een muzikaal terra incognita dat de musici aan het verkennen zijn. Dat is ook de bedoeling van Theo Loevendie, het brein achter Ziggurat. Veel van de invloeden komen in hem samen.

Verskillende culturen

"Ik heb mijn wortels in de nieuwe muziek," zegt Theo Loevendie, "maar daarvoor was ik actief in de jazz. En ik heb altijd een grote belangstelling gehad voor niet-westerse muziek. Van begin af aan heb ik een idee gehad wat Zigguratmuziek eigenlijk is, maar het is lastig om dat in woorden uit te drukken. Meestal kan ik het alleen maar in negatieve termen zeggen: het is geen hedendaagse muziek zoals die zich in de jaren vijftig ontwikkeld heeft, het is geen wereldmuziek, het is geen jazz."

Toen hij in de jaren vijftig begon aan zijn conservatoriumopleiding had hij al een loopbaan achter de rug. In 1953 vroeg Nedly Elstak hem om als sopraansaxofonist met zijn band mee te gaan naar Turkije voor een tournee van enkele maanden. Loevendie ontmoette er de vrouw met wie hij tot het eind van haar leven getrouwd bleef. Sindsdien bracht hij elk jaar een bezoek aan zijn tweede vaderland, en raakte gefascineerd door de muziek die hij tijdens die vakanties hoorde. Het geluid van de zurna, een schel klinkende schalmei die met de grote trom gebruikt wordt in traditionele dansmuziek, is terug te horen in de manier waarop hij zijn sopraansax bespeelt - met veel ornamenten en een scherper timbre dan gebruikelijk is.

Na zijn studie was hij lange tijd actief in de jazz met eigen ensembles waarmee hij op internationale podia en festivals furore maakte. Eind jaren zestig ging hij zich toeleggen op het schrijven van muziek. In zijn composities gebruikte hij van meet af aan elementen die hij onderweg had opgepikt. Maar hij waakte ervoor om ze rechtstreeks te kopiëren. Zo gebruikte hij in zijn vioolconcert *Vanishing dances* ritmische structuren uit verschillende

culturen: een oneven maatsoort die uit de Balkan zou kunnen komen, een westerse maar nogal decadente wals, en Afrikaanse gelaagde ritmes. Daarnaast verlangde hij dat de solist in het slotdeel glijdende tonen zou spelen zoals dat in klassieke Indiase muziek gebeurt, terwijl het orkest een kwint speelt waarin tonen verschijnen die de violist als sporen achterlaat.

Richting Ziggurat

"In zekere zin heb ik me in de loop van de jaren in de richting van Ziggurat ontwikkeld," zegt Loevendie, "ik verwerkte Turkse en Afrikaanse invloeden in mijn muziek, probeerde bepaalde klanken die ik in mijn hoofd had, te benaderen met Westerse instrumenten. Zo combineerde ik in een stuk voor het Nieuw Ensemble mandoline en gitaar om in de buurt van Turkse tokkelinstrumenten te komen. Maar toen ik een paar jaar terug gevraagd werd een stuk te schrijven voor het Atlas Ensemble, besepte ik dat dat het is wat ik altijd al had willen doen." Het Atlas Ensemble is een initiatief van het Nieuw Ensemble, dat gespecialiseerd is in eigentijdse muziek en sinds begin jaren negentig samenwerkt met Chinese componisten. Het speelt op projectbasis samen met musici uit Azië die speciaal daarvoor naar ons land komen.

"Dat stuk bracht me op het idee voor een eigen groep," vervolgt hij, "maar vanaf het begin was ik ervan overtuigd dat ik mensen moest hebben die in Nederland wonen, zodat we kunnen repeteren wanneer we dat willen. Werken zoals het Atlas Ensemble doet, is mij te omslachtig. Een ander belangrijk verschil is dat Atlas vooral gericht is op het bijeenbrengen van uiteenlopende instrumenten. Wat ik wil is ontwikkelingen en verworvenheden uit

andere culturen benutten, maar ook de specifieke kundigheden van de musici. Zo bleek dat Raphaela Danksagmüller behalve blokfluit ook duduk kan spelen en kan zingen. Bassem Alkhouri komt uit Syrië en speelt qanun, maar volgt aan het Haags Conservatorium ook een studie zang. Diego Espinosa is percussionist, heeft theaterervaring, én hij kan zingen. Al die dingen kun je inzetten bij het schrijven voor de groep. Dat is ook iets waar ik vanuit de jazz al ervaring mee had - je schrijft op de mensen, niet alleen voor het instrument dat ze bespelen. Dat gaat het verst met zangeres Kristina Fuchs."

Ontdekkingsreis

Loevendie gaat verzitten, en zijn ogen beginnen te twinkelen. "Eigenlijk zag ik er al drie mooie meisjes voor staan zingen en dansen, maar toen ik haar eenmaal gehoord had wist ik dat zij het moest zijn. Ze is een Zwitserse jazz-zangeres, die met gemak ook Albanese marktkreten kan slaken. Kristina zingt zonder een spoor van vibrato, heel onopera-achtig, waardoor ze goed mengt met de instrumenten. Ze kan zeer goed noten lezen, maar als ik haar een rare krabbel voorzet maakt ze daar ook iets van. Ze vindt het ook leuk om een ondergeschikte partij te spelen."

"Eigenlijk zou ik van iedereen wel iets kunnen zeggen dat hen bijzonder maakt. Na het debuut vorig jaar was duidelijk dat het een verzameling persoonlijkheden was. Die karakters maken het voor mij interessanter. En anderzijds, als mensen voelen dat ik op hen schrijf, bevordert dat hun motivatie. Dat is echt anders dan een orkest waarin zestien eerste violen allemaal hetzelfde doen. Daar is geen sprake van individuele ontplooiing. Ik wil dat niet belachelijk maken. Ik ben gevoelig voor tradities. Ik heb daar een groot respect voor. Als ik een pianotrio schrijf, zal ik me laten beïnvloeden door de traditie van die bezetting. De bezetting van Ziggurat heeft geen traditie. Er is geen mogelijkheid om op voorgangers te leunen. Dat was een geweldige bevrijding. Ik dacht echt: hoi hoi, geen westerse instrumenten! Ziggurat is een verkenning van onbekend terrein. Een

muzikale ontdekkingsreis. Dat ligt ook besloten in de titel van het programma, Terra Incognita - Muziek van Okrahiti. Ik heb een niet-bestaande cultuur bedacht, en daar een uitgebreide verhandeling over geschreven, ook al omdat andere componisten, zoals Guus Janssen en Fabio Nieder, muziek voor dit programma gingen schrijven. Dat is de volgende stap, dat anderen voor Ziggurat componeren. Het is mijn geesteskind, maar ik ben niet meer een van de jongsten, en zal dus afstand moeten kunnen nemen. Het is een idee dat ook los van mij moet kunnen bestaan."

Drijfveren

Een andere motivatie achter Ziggurat ligt in misvattingen over niet-westerse culturen, die Loevendie vaak tegenkomt. "Als mensen iets 'typisch Japans' noemen, beseffen ze meestal niet dat het waarschijnlijk uit China komt, dat het overgenomen kan hebben uit Perzië. Wij denken heel gemakkelijk dat niet-westerse cultuur statisch is. Maar ook daar zijn er altijd ontwikkelingen geweest. Er is geen enkele cultuur die niet door andere culturen beïnvloed is. In westerse klassieke muziek zitten elementen die van elders gekomen zijn. Ook nu zie je veel kruisbestuivingen, vooral in jazz en pop, waar mensen met elkaar optreden. Je hebt mengvormen als de raï, die iets heel eigens krijgen. Dat gaat ook in de westerse serieuze muziek gebeuren. Die visie is een drijfveer geweest bij het ontstaan van Ziggurat."

"Terwijl ik met de groep en de muziek aan het werken was, merkte ik weer eens dat de gangbare concertvorm met zijn nadruk op devoot luisteren uit de negentiende eeuw komt. Er zijn zoveel andere mogelijkheden, die veel meer ongedwongen zijn. Pop is een en al spektakel. In klassieke muziek is het podiumgebeuren niet visueel. Dat is ook iets waar ik aan wil trekken. In het huidige programma zitten al wat

theatrale elementen. Kristina fladdert als een heks door *Eulen*, een stuk op een tekst van Ernst Jandl."

"Ik ben momenteel bezig aan een muziektheaterstuk. Daarin komt een man het podium op met een spandoek waarop staat dat hij geen niet-westerse instrumenten op onze podia wil. Hij staat voor mensen als Wilders. Maar de paradox is, wanneer je bezig bent met niet-Europese elementen en culturen, word je daardoor bewuster van wat je eigen cultuur inhoudt. Je ziet wat minder ontwikkeld is, maar ook wat waardevol is. Ik wil me niet afzetten tegen de westerse traditie van de afgelopen duizend jaar - die is uniek. Daar ben ik me terdege van bewust. Maar we moeten niet neerkijken op wat anders is, zoals we te vaak gedaan hebben."

Optredens van Ziggurat in de komende maanden:

- 7 juni 20.30 u - Holland Festival, Muziekgebouw aan 't IJ, Amsterdam
- 27 augustus 20.15 u - Grote Kerk, Veere
- 7 september (o.v.) 12.30 u - Internationale Gaudeamus Muziekweek, Amsterdam
- 13 september 20.30 u - Het Cenakel, Tilburg
- 9 oktober 15.00 u - Hong Kong China Festival, gastsolist Wu Wei (sheng), Muziekgebouw aan 't IJ, Amsterdam

Theo Loevendie heeft gedurende zijn loopbaan veel waardering geogost voor zijn muziek. Al in 1969 kreeg hij een Edison voor een van zijn jazz albums. Tien jaar later ontving hij de Wessel Ilckenprijs voor zijn werk in de jazz. In 1982 kreeg hij een tweede Edison voor zijn opera *De Nachtegaal*. Verder won hij de Koussevitzky International Record Award, en was hij de eerste componist die de prestigieuze 3M-prijs ontving.

Ziggurat bestaat uit:

- Bassem Alkhouri - qanun
- Raphaela Danksagmüller - contrabas/blokfluit, duduk
- Diego Espinosa - slagwerk
- Kristina Fuchs - zang
- Matthijs Koene - panfluit
- Theo Loevendie - saxofoon
- Karin Preslmayr - viola da gamba
- Rick Stotijn - contrabas
- Fang Weiling - erhu

